

КРУПНИК Р. В.,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 347.2/.3

ПОНЯТТЯ ПРИМУСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті на основі аналізу чинного законодавства України та практики його застосування здійснено загальнотеоретичну характеристику поняття примусового вилучення земельної ділянки та проаналізовано його зміст. За результатами дослідження висловлено власну позицію щодо досліджуваного поняття та його практичного значення.

Ключові слова: земельна ділянка, вилучення, примусове вилучення, реквізиція, речові права.

В статті на основі аналізу діючого законодавства України та практики його застосування здійснено загальнотеоретичну характеристику поняття примусового вилучення земельної ділянки та проаналізовано його зміст. За результатами дослідження висловлено власну позицію щодо досліджуваного поняття та його практичного значення.

Ключевые слова: земельный участок, изъятие, принудительное изъятие, реквизиция, вещные права.

In the article, on the basis of analysis of the current legislation of Ukraine and its practice, the general theoretical description of the notion of forced land plot seizure has been carried out and its content has been analyzed. According to the results of the research, it has been expressed the own position regarding the concept, which has been researched and regarding its practical significance.

Key words: land plot, extraction, compulsory extraction, requisition, real rights.

Вступ. У цивільному законодавстві України інститут права власності та інших речових прав є одним із найбільш досліджуваних серед науковців. Вказане зумовлено важливістю цього інституту, оскільки однією з основних функцій правової держави є забезпечення дотримання прав особи на вільне володіння, користування та розпорядження своїм майном. Специфічним об'єктом речових прав виступає земля, що є основним національним багатством та перебуває під особливою охороною держави. До того ж, за ст. 14 Конституції України [1], на землю гарантується право власності.

Постановка завдання. Проблемам набуття права власності та інших речових прав на майно, зокрема на земельні ділянки, а також припиненню цих прав присвячені численні праці відомих українських цивілістів і правників. Зокрема, вказані проблеми досліджували такі науковці, як Д.В. Боброва, О.В. Дзера, О.М. Клименко, В.М. Коссака, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданник, І.В. Спасибо-Фатеева, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, В.І. Андрейцев, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, Ю.О. Заїка, та інші. Водночас, незважаючи на наявність вказаних праць, науковцями не вироблено єдиного підходу щодо визначення змісту та ознак поняття «примусове вилучення земельної ділянки» як способу припинення

права власності та права користування земельною ділянкою, що є необхідним із точки зору забезпечення можливості чіткіше відмежовувати правові методи регламентації примусового вилучення від інших способів припинення прав на вказаний об'єкт цивільних прав.

Метою статті є визначення шляхом аналізу наукових доктрин і положень чинного законодавства України поняття «примусове вилучення земельної ділянки», а також дослідження його змісту.

Результати дослідження. Сьогодні законодавчого визначення терміна «вилучення» чи «примусове вилучення» в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [2] не існує. З аналізу положень цього нормативного акта вбачається, що в ньому термін «вилучення» переважно зустрічається в контексті оборотоздатності об'єктів цивільних прав, коли йдеться про вилучення об'єктів із цивільного обороту.

Що стосується інших законодавчих актів, варто навести такі положення.

Наприклад, згідно із Законом України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р. №1393-XIV під вилученням продукції з обігу розуміється фактичне припинення обігу (реалізації) продукції, здійснене в установленому порядку, за рішенням власника продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади в межах їхніх повноважень [3].

У Законі України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016р. № 1404-VIII вилучення зазначеного в рішенні суду майна в боржника й передача його стягувачу вважається заходом примусового виконання рішення [4].

Свою чергою зміст положень ст. 9 Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР свідчить про те, що в цьому законі під примусовим вилученням розуміється реквізиція майна [5].

Водночас чи не єдиним нормативно-правовим актом, котрий містить законодавчу дефініцію терміна «вилучення майна», є Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. № 4765-VI (надалі – Закон № 4765-VI) [6]. У вказаному Законі «вилучення майна» унормовано як позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном із метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Отже, як вбачається зі змісту Закону № 4765-VI, під терміном «вилучення майна» розуміється лише позбавлення речових прав, окремих від права власності, обмежується коло суб'єктів, котрих може бути позбавлено цих прав, та мета, для котрої позбавляються ці права. Також положеннями ст. ст. 141, 149 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [7] передбачено, що вилучення земельної ділянки є підставою припинення права постійного користування земельною ділянкою.

Варто зауважити, що наведене в Законі № 4765-VI визначення терміна «вилучення» та положення ст. ст. 141, 149 ЗК України дають підстави деяким дослідникам стверджувати, що цей термін не можна застосовувати для позначення відчуження земельних ділянок із приватної власності, а лише для позначення й опису позбавлення права користування земельними ділянками [8].

Однак такий підхід видається досить дискусійним, зважаючи на нижченаведене.

На підставі аналізу положень ЗК України можна зробити висновок, що в здебільшого в ньому використовують термін «вилучення (викуп)», що є свідченням того, що законодавець передбачає можливість вилучення земельної ділянки не лише з користування, але і з власності, оскільки купувати (придбавати) майно можна лише у власника. Ба більше, у ст. 150 ЗК України прямо зазначено, що Верховною Радою України за поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, Київської і Севастопольської міських рад здійснюється погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб. Крім того, положення, відповідно до якого вилучення земельних ділянок можливе не лише в користувачів цих ділянок, але й

у власників, передбачено в Законі України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. № 2456-ХІІ [9], адже регіональні ландшафтні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва організуються з вилученням або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їхніх власників або користувачів.

У контексті розгляду цього питання варто згадати, що термін «вилучення земель» містився і в Земельному кодексі УРСР від 8 липня 1970 р. (далі – ЗК УРСР) [10] і був однією із форм повного або часткового припинення права користування земельною ділянкою. Однак вважаємо, що цей термін передбачав припинення права користування земельною ділянкою, а не права власності через те, що до проголошення незалежності України тодішнє земельне законодавство не передбачало можливості перебування землі у приватній власності. Відповідно до ст. 3 ЗК УРСР від 8 липня 1970 р. земля була виключно власністю держави й надавалася тільки в користування. І лише з моменту прийняття Закону України «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР» від 13 березня 1992 р. № 2196-ХІІ [11] було викладено в новій редакції Земельний кодекс УРСР від 18 грудня 1990 р. [12], і цей кодекс передбачив, окрім державної, також приватну та колективну форму власності на землю. Навіть більше, у ст. 31 Земельного кодексу УРСР від 18 грудня 1990 р. було передбачено, що вилучення (викуп) земельних ділянок із метою передачі їх у власність або надання в користування громадянам, підприємствам, установам та організаціям провадиться за згодою власників землі й землекористувачів на підставі рішення Верховної Ради України, місцевих Рад народних депутатів.

В юридичній літературі зустрічається визначення поняття «вилучення (викупу) земельних ділянок» як підстави переходу права власності (користування) щодо конкретно визначеної ділянки землі за згодою її власника (юридичної чи фізичної особи) до іншої юридичної або фізичної особи у встановленому законодавством порядку [13].

Водночас якщо досліджувати етимологічне походження поняття «примусове вилучення», то «Академічний тлумачний словник української мови» дає таке визначення терміна «примусовий»: 1) який здійснюється через натиск із чийогось боку, примушування; 2) який здійснюється через обов'язок, повинність; 3) який спричиняється обставинами, не залежними від бажання; вимушений [14]. Також вказаний словник під поняттям «вилучення» розуміє дію за значенням «вилучати» [15].

Стосовно іноземних тлумачних словників, то під терміном «вилучення» (англ. Seizure) розуміють 1) акт, дію чи процес вилучення; стан коли щось вилучають; 2) отримання у володіння майна особи згідно з юридичною процедурою [16]; 3) примусове заволодіння [17]; 4) дію із захоплення чогось із використанням сили [18].

Отже, проаналізувавши вказані дефініції, можна дійти висновку, що поняття «примусове вилучення земельної ділянки» застосовується не лише до права користування земельною ділянкою, але також і до права власності на неї, і під цим поняттям розуміють дії, спрямовані на заволодіння, набуття у власність земельної ділянки з дотриманням певної встановленої процедури, яка здійснюється через примус.

З іншого боку, якщо говорити суцільно про цивільно-правові аспекти поняття «примусове вилучення», то, зважаючи на те, що термін «примусове» є похідним від терміна «примус», саме через розуміння останнього видається можливим визначити поняття «вилучення».

У науковій правовій літературі загалом примус розуміють як вплив на особу або на майно суб'єкта правовідносин із метою досягнення бажаної поведінки або певного результату [19]. Для визначення примусу суттєве значення має конкретизація того, до чого примушується особа, до якої цей примус застосовується. Варто зазначити, що правовий примус розглядають як одну зі стадій механізму правозастосування [20, с. 147], а також як допоміжний державно-владний спосіб стримування негативних вольових спрямувань певних суб'єктів для забезпечення їх підкорення нормам права [21].

Слушною є думка Д.М. Лук'янця, що для констатації наявності примусу важливим є не тільки застосування певних заходів, а й результат їхнього застосування [22, с. 38–39].

Одні науковці стверджують, що правовий примус може здійснюватися не тільки державно-владними органами, а й іншими суб'єктами, до яких належать і учасники цивільних правовідносин (тобто в такому разі примус буває державним (публічним) і приватним) [23, с. 58–59; 24, с. 38]. Інші науковці вважають, що примус все ж є характерною ознакою держави, і в разі «неспрацювання» приватного примусу суб'єкти відповідних відносин можуть передати вирішення спору на розгляд суду, після чого їхні відносини продовжують розвиватися в межах «звичайного» правового регулювання. Якщо ж вони до суду не звертаються, то в разі відмови зобов'язаної сторони підкоритися приватному примусу, відносини таких учасників вибувають за межі правового поля. А тому необхідно говорити про «державний примус» і «приватний примус, санкціонований державою», які врешті можуть бути поєднані в узагальненому понятті «правовий (юридичний) примус». Останнє поняття, у свою чергу, фактично є тотожним поняттю «державний примус» [25, с. 39].

Також науковці, які займаються дослідженням державного примусу, під цим поняттям розуміють метод державного впливу на свідомість і поведінку суб'єктів, на майно учасників правових відносин із метою запобігання правопорушенням, покаранню та виправленню правопорушників, поновленню порушених прав тощо, який застосовується незалежно від волі та бажання зобов'язаних суб'єктів [26, с. 8–9].

Щодо мети примусу в цивільному праві, то найбільш вдалим твердженням, на нашу думку, є те, що такою є законодавчо встановлені результати, яких необхідно досягнути шляхом застосування примусу. Це може бути як припинення порушення прав і захист уже порушених прав, так і реалізація державних і суспільних інтересів. Суб'єктами, які здійснюють правовий примус, є не тільки державні органи, але й органи місцевого самоврядування та суб'єкти, наділені владними повноваженнями, а також інші учасники цивільних правовідносин [23, с. 58].

Треба зазначити, що зовнішніми формами вияву правового примусу виступають його засоби. Як відомо, примусовими засобами є всі ті юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів примусу та забезпечується досягнення поставлених цілей. Критерієм класифікації примусових засобів зазвичай є мета їх застосування. Залежно від спрямованості впливу та результату застосування в юридичній літературі виокремлюють примусові засоби відповідальності, захисту суб'єктивних прав (або правовідновлювальні), превентивні та засоби припинення [24, с. 38]. Проте, як слушно зазначає М.О. Мірошник, аналіз досліджень із питань застосування засобів примусу в цивільному праві дає змогу виокремити також виключні засоби, які застосовують для досягнення суспільно-корисних цілей і які не пов'язані ні з превентивними засобами, ні із захисними [23, с. 114].

Проаналізувавши положення ЦК України та інших нормативно-правових актів, вважаємо, що термін «вилучення» у всіх його значеннях так чи інакше може стосуватися таких випадків: витребування майна з чужого незаконного володіння та від добросовісного набувача (ст. 387, 388 ЦК України); витребування майна від володільця власником майна або іншої особи, що слугує підставою припинення права володіння (ст. 399 ЦК України); примусового відчуження земельної ділянки від особи, якій земельна ділянка не може належати на праві власності, як підстави припинення права власності на неї (ст. 145 ЗК України, ст. 348 ЦК України); примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності як підстави припинення права власності та інших речових прав на неї (ст. 350 ЦК України, ст. 102-1, 147 ЗК України, ст. 32-1 Закону України «Про оренду землі» [27]); реквізиції, тобто примусового відчуження майна в разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності як підстави припинення права власності на нього (ст. 353 ЦК України); конфіскації, тобто позбавлення права власності на земельну ділянку за рішенням суду як санкції за вчинення правопорушення (ст. 354 ЦК України, ст. 148 ЗК України); звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора (ст. 346 ЦК України, ст. 140 ЗК України); примусового вилучення земельної ділянки для суспільних потреб як підстави для припинення права постійного користування земельною ділянкою, розірвання договору оренди, суперфіцію та емфітевзису (ст. 102-1, 149 ЗК України та ст. 32-1 Закону України «Про оренду землі»).

За таких умов у всіх перелічених випадках (окрім витребування майна із чужого незаконного володіння) вилучення земельної ділянки є підставою для припинення прав одних суб'єктів цивільних відносин на земельну ділянку (права власності та права користування) та набуття цих прав іншими суб'єктами цивільних відносин. Крім того, серед науковців-цивілістів дискусійним є питання про існування конфіскації майна як засобу цивільно-правового примусу. Наприклад, О.В. Дзера зазначає, що положення ст. 354 ЦК України виявилися позбавленими реального змісту, адже в ЦК України відсутні норми, які б передбачали конкретні підстави для застосування «цивільно-правової конфіскації» майна [28, с. 177]. Подібно Є.О. Харитонов зауважує, що конфіскація може застосовуватися лише у вигляді санкції за вчинений злочин, вона є заходом кримінального покарання або адміністративного стягнення [29, с. 282].

Погоджуючись із думками вказаних вище дослідників, вважаємо за необхідне зазначити, що, на відміну від ЦК України, положення котрого не передбачають випадків застосування конфіскації як цивільно-правового примусу, такий випадок передбачено в Господарському кодексі України (далі – ГК України) [30]. Так, ст. 208 ГК України передбачено, що якщо господарське зобов'язання визнано недійсним як таке, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави й суспільства, то за наявності наміру в обох сторін – у разі виконання зобов'язання обома сторонами – у доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язанням. Водночас, зважаючи на те, що ст. 208 не містить особливостей регулювання господарських відносин, а містить загальні правила про наслідки визнання господарського зобов'язання недійсним, які суперечать ЦК України як за термінологією, так і за змістом, на нашу думку, ст. 207 ГК України відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 4 ЦК України, абз. 2 ч. 1 ст. 4 ГК України застосовуватись не може.

Водночас варто зазначити, що поняття «примусове вилучення земельної ділянки» можна розглядати не лише в аспекті засобу цивільно-правового примусу, але також і як спосіб припинення прав на земельну ділянку.

Зокрема, необхідно зазначити, що вплив юридичних фактів на правовідносини власності та інших речових прав на об'єкти, для якого характерний перехід цих прав від одного суб'єкта до іншого, тобто зміна власника (володільця) має наслідком припинення права власності (володіння).

Стосовно припинення права власності на земельну ділянку, то, як слушно зазначає О.В. Єлісеєва, припинення права приватної власності на земельну ділянку можна розглядати насамперед із двох позицій: 1) як фактичний кінцевий результат у вигляді втрати особою права приватної власності на земельну ділянку з усіма правовими наслідками, які за цим наступають; 2) як процес (процедуру), який спрямований на здобуття кінцевого результату [31, с. 16]. Аналогічно потрібно розглядати питання припинення користування земельною ділянкою.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищенаведене, конкретизуючи деякі проблеми, вважаємо за можливе зробити такі висновки:

– визначаючи поняття «примусове вилучення земельної ділянки», треба брати до уваги те, що вказане поняття можна розглядати у двох аспектах – як засіб цивільно-правового примусу та як спосіб припинення прав на земельну ділянку;

– під примусовим вилученням земельної ділянки в аспекті способу припинення прав на земельну ділянку розуміється сукупність підстав припинення прав (права власності та права користування) на земельну ділянку, характерною ознакою котрих є відсутність волевиявлення власника (володільця) земельної ділянки на таке припинення та наявність волевиявлення інших суб'єктів правовідносин такого припинення. У цьому плані вказане поняття охоплює собою не лише випадки вилучення земельної ділянки як засобу цивільно-правового примусу, але й інші випадки примусового припинення прав на земельну ділянку;

– під примусовим вилученням земельної ділянки в аспекті засобу цивільно-правового примусу доцільно вважати певний юридичний склад, який зумовлює припинення прав одних суб'єктів цивільних відносин на земельну ділянку та набуття цих прав іншими суб'єктами

цивільних відносин і за допомогою котрого забезпечується досягнення мети примусового впливу – припинення порушення прав, захист порушених прав та/або реалізація державних і суспільних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. 23 липня.
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. 3 жовтня.
3. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України № 1393-XIV від 14 січня 2000 р. Урядовий кур'єр. 2000. 1 березня.
4. Про виконавче провадження: Закон України № 1404-VIII від 2 червня 2016 р. Урядовий кур'єр. 2016. № 134. 20 липня.
5. Про режим іноземного інвестування: Закон України № 93/96 від 19 березня 1996 р. Голос України. 1996. № 146. 25 квітня.
6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України № 4765-VI від 17 травня 2012 р. Урядовий кур'єр. 2012. № 121. 11 липня.
7. Земельний кодекс України № 2768-III від 25 жовтня 2001 р. Урядовий кур'єр. 2001. № 211. 15 листопада.
8. Наконечний А.Б. Примусове відчуження земельних ділянок за законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с.
9. Про природно-заповідний фонд України: Закон України № 2456-XII від 16 червня 1992 р. Голос України. 1992. 25 липня.
10. Земельний кодекс Української РСР від 8 липня 1970 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1970. № 29. 17 липня. (нечинний).
11. Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР: Закон України № 2196-XII від 13 березня 1992 р. Голос України. 1992. 5 травня (нечинний).
12. Земельний кодекс Української РСР № 561-XII від 18 грудня 1990 р. Голос України. 1991. 11 січня (нечинний).
13. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Українська енциклопедія», 1998.
14. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. 1976. 682 с.
15. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 426 с.
16. Merriam-Webster dictionary: American reference work / Written by the Editors of Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/seizure> (дата звернення: 12.05.2018).
17. The free Dictionary by Farlex. URL: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/seizure> (дата звернення: 12.05.2018).
18. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/seizure> (дата звернення: 12.05.2018).
19. Шевчук О.М. Державний примус як вид публічно-правового впливу. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2001. № 4. С. 146–151.
20. Котюк В.О. Теорія права. Курс лекцій: навч. посібник. К., 1996. 208 с.
21. Ардашкин В.Д. К теории правоохранительного механизма. Правоведение. 1988. № 1. С. 11–16.
22. Лук'янець Д.М. Стереотипи в адміністративному праві: переконання та примус як універсальні методи державного управління. Публічне право: науково-практичний юридичний журнал. 2012. № 2(6). С. 37–42.

23. Мирошник М.А. Принуждение в российском гражданском праве: дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2016. 228 с.
24. Горайнов А.М. Примус і цивільно-правова відповідальність. Вісник Верховного Суду України. 2012. № 3(139). С. 36–39.
25. Харитонов Є.О. Концепт «правове забезпечення» в контексті правової адаптації до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу. Наукові праці НУ ОЮА. Т. XVII. 2015. С. 35–43.
26. Шевчук О.М. Засоби державного примусу у правовій системі України: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.
27. Про оренду землі: Закон України № 161-ХІV від 6 жовтня 1998. Урядовий кур'єр. 1998. 22 жовтня.
28. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т.3: Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н.Є. Кузнєцової. Х.: Право, 2008. 640 с.
29. Харитонов Є.О., Санахметова Н.О. Цивільне право України: підручник. К.: Істина, 2003. 776 с.
30. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. 2 травня.
31. Єлісєєва О.В. Припинення права приватної власності на земельну ділянку за законодавством України: дис... канд. юрид. наук. К., 2006. 240 с.

МІЛЕВСЬКА А. О.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу
(Університет державної фіскальної
служби України)

УДК 347.155

МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОЗДАТНОСТІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів визначення моменту виникнення правоздатності. Виокремлено та проаналізовано найбільш поширені законодавчі та наукові підходи до встановлення моменту виникнення правоздатності за законодавством України та зарубіжних країн.

Ключові слова: правоздатність, початок життя, момент зачаття, момент народження, ембріон.

Статья посвящена исследованию проблемных аспектов определения момента возникновения правоспособности. Выделены и проанализированы наиболее распространенные законодательные и научные подходы к установлению момента возникновения правоспособности по законодательству Украины и зарубежных стран.

Ключевые слова: правоспособность, начало жизни, момент зачатия, момент рождения, эмбрион.

